

ФИЛОСОФИЯ

FTAMP 13.11.44

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2024.2-10>А.ҚҰРМАНАЛИЕВА¹ , Ә.ҚОҒАБАЕВА² ¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры, философия ғылымдарының докторы (Қазақстан, Алматы), e-mail: ainura.kurmanalieva@kaznu.kz²әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің докторанты, (Қазақстан, Алматы), e-mail: kogabayevaassel@gmail.com**ҰЛТТЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ КОНТЕКСТІНДЕГІ ТІЛДІК ГОМОГЕНИЗАЦИЯНЫҢ
МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫ: ҒАЛАМДЫҚ ҮЛГІЛЕР МЕН ҚАЗІРГІ СЫН-
ҚАТЕРЛЕР**

Андатпа. Бұл мақалада Қытай, Индонезия және Балтық жағалауы елдеріндегі (Латвия, Литва, Эстония) мемлекеттік тілді біртектілендіру және ұлттық интеграциялау саясаты қарастырылады. Әртүрлі тарихи және мәдени жағдайларға қарамастан, бұл елдер ұлттық тілді насихаттауға бағытталған заңнамалық шараларды, білім беру бағдарламаларын және басқа да бастамаларды қамтитын ұқсас механизмдерді пайдаланады. Ұқсастықтарға ұлттық тілдерді конституциялық-құқықтық тұрғыдан нығайту, бастауыш мектептен бастап міндетті тілдік білім беру, әлеуметтік интеграция мен ұлттық бірегейлікті дамыту үшін тіл саясатын қолдану жатады. Дегенмен, олардың тәсілдері мен нәтижелерінде айтарлықтай айырмашылықтар бар. Қытайдың саясаты аймақтық айырмашылықтарды жеңуге және этникалық азшылықтарды ассимиляциялауға бағытталған, Индонезияның көзқарасы көп ұлтты халқын бейтарап индонезиялық тіл арқылы біріктіруге бағытталған, ал Балтық жағалауы елдері кеңестік орыстандырудан кейін ұлттық тілдерді қалпына келтіруге баса назар аударады. Этникалық азшылықтардың реакциясы әртүрлі болды, Қытайда қарсылық күшті, Индонезияда қалыпты қабылдау және Балтық елдерінде күрделі проблемалар болды. Экономикалық тұрғыдан алғанда, ұлттық тілді меңгеру барлық аймақтарда өте маңызды, бірақ аз топтар тілдік кедергілерге байланысты маргинал күйге түседі. Бұл талдау тиімді әлеуметтік инклюзия мен экономикалық дамуға қол жеткізу үшін тіл саясатын жергілікті контексттерге және мәдени ерекшеліктерге бейімдеу қажеттілігін көрсетеді.

Кілт сөздер: тілдік біртектілендіру, ұлттық интеграция, тіл саясаты.

A.Kurmanaliyeva¹, A.Kogabayeva²¹Al-Farabi Kazakh National University, Doctor of Philosophy, Professor (Kazakhstan, Almaty), e-mail: ainura.kurmanalieva@kaznu.kz²Doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University, (Kazakhstan, Almaty), e-mail: kogabayevaassel@gmail.com

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

А.Құрманалиева, Ә. Қоғабәева. Ұлттық интеграция контекстіндегі тілдік гомогенизацияның мемлекеттік саясаты: ғаламдық үлгілер мен қазіргі сын-қатерлер // НИКМЕТ. – 2024. – №2 (2). – Б. 61–76.
<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2024.2-10>

***Cite us correctly:**

А.Құрманалиева, Ә. Қоғабәева. Ұлттық интеграция контекстіндегі тілдік гомогенизацияның мемлекеттік саясаты: ғаламдық үлгілер мен қазіргі сын-қатерлер // НИКМЕТ. – 2024. – №2 (2). – Б. 61–76.
<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2024.2-10>

Мақаланың редакцияға түскен күні 15.10.2024 / қабылданған күні 25.11.2024

State Policies of Linguistic Homogenization in the Context of National Integration: Global Models and Contemporary Challenges

Abstract. This article examines the policies of national language homogenization and national integration in China, Indonesia, and the Baltic states (Latvia, Lithuania, Estonia). Despite their different historical and cultural backgrounds, these countries employ similar mechanisms, including legislative measures, educational programs, and other initiatives aimed at promoting the national language. Similarities include the strengthening of national languages from a constitutional and legal perspective, compulsory language education starting in primary school, and the use of language policy for social integration and the development of national identity. However, there are significant differences in their approaches and outcomes. China's policy focuses on overcoming regional differences and assimilating ethnic minorities, Indonesia's approach focuses on unifying its multi-ethnic population through a neutral Indonesian language, and the Baltic states focus on reviving national languages after Soviet Russification. The reactions of ethnic minorities have been mixed: strong opposition in China, moderate approval in Indonesia, and serious concerns in the Baltic states. From an economic point of view, knowledge of the national language is very important in all regions, but only a few groups of the population are marginalized due to language barriers. This analysis highlights the need to adapt language policies to the local context and cultural characteristics in order to achieve effective social integration and economic development.

Keywords: linguistic homogenization, national integration, language policy.

А.Курманалиева¹, А. Когабаева²

¹Казахский Национальный университет имени Аль-Фараби, доктор философских наук, профессор (Казахстан, Алматы), e-mail: ainura.kurmanalieva@kaznu.kz

²Докторант Казахского Национального университета имени аль-Фараби, (Казахстан, Алматы), e-mail: kogabayevaassel@gmail.com

Государственная политика языковой гомогенизации в контексте национальной интеграции: международные примеры и современные вызовы

Аннотация. В данной статье рассматривается политика гомогенизации национальных языков и национальной интеграции в Китае, Индонезии и странах Балтии (Латвия, Литва, Эстония). Несмотря на разное историческое и культурное происхождение, эти страны используют схожие механизмы, включая законодательные меры, образовательные программы и другие инициативы, направленные на продвижение национального языка. Сходства включают в себя укрепление национальных языков с конституционной и правовой точки зрения, обязательное языковое образование, начиная с начальной школы, а также использование языковой политики для социальной интеграции и развития национальной идентичности. Однако существуют существенные различия в их подходах и результатах. Политика Китая сосредоточена на преодолении региональных различий и ассимиляции этнических меньшинств, подход Индонезии сосредоточен на объединении своего многоэтнического населения посредством нейтрального индонезийского языка, а страны Балтии сосредоточены на восстановлении национальных языков после советской русификации. Реакция этнических меньшинств была неоднозначной: сильная оппозиция в Китае, умеренное одобрение в Индонезии и серьезные проблемы в странах Балтии. С экономической точки зрения знание национального языка очень важно во всех регионах, однако лишь немногие группы населения маргинализируются из-за языковых барьеров. Этот анализ подчеркивает необходимость адаптации языковой политики к местному контексту и культурным особенностям для достижения эффективной социальной интеграции и экономического развития.

Ключевые слова: языковая гомогенизация, национальная интеграция, языковая политика.

A.Kurmanaliyeva¹, A.Kogabayeva²

¹Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Prof. Dr. (Kazakistan, Almatı), e-mail: ainura.kurmanaliyeva@kaznu.kz

²Farabi Kazak Milli Üniversitesi doktora öğrencisi, (Kazakistan, Almatı), e-mail:

kogabayevaassel@gmail.com

Milli Entegrasyon Bağlamında Dilsel Homojenliğin Devlet Politikası: Küresel Modeller ve Günümüz Tehditleri

Özet. Bu makalede, Çin, Endonezya ve Baltık ülkeleri (Letonya, Litvanya, Estonya) bağlamında ulusal dillerin homojenleştirilmesi ve ulusal entegrasyon politikaları ele alınmaktadır. Farklı tarihi ve kültürel kökenlere rağmen, bu ülkeler ulusal dili teşvik etmeye yönelik yasal düzenlemeler, eğitim programları ve diğer girişimler gibi benzer mekanizmalar kullanmaktadır. Ortak noktalar arasında ulusal dillerin anayasal ve hukuki açıdan güçlendirilmesi, ilkokuldan itibaren zorunlu dil eğitimi ve dil politikalarının toplumsal entegrasyon ve ulusal kimlik gelişimi için kullanılması yer almaktadır. Bununla birlikte, yaklaşımlar ve sonuçlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Çin'in politikası, bölgesel farklılıkların giderilmesi ve etnik azınlıkların asimilasyonuna odaklanırken, Endonezya'nın yaklaşımı, çok etnik yapıya sahip nüfusunu tarafsız Endonezya dili aracılığıyla birleştirmeye yöneliktir. Baltık ülkeleri ise Sovyet dönemindeki Ruslaştırmadan sonra ulusal dillerini yeniden canlandırmaya odaklanmıştır. Etnik azınlıkların tepkisi farklılık göstermiştir: Çin'de güçlü bir muhalefet, Endonezya'da ılımlı bir onay ve Baltık ülkelerinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Ekonomik açıdan, ulusal dil bilgisi tüm bölgelerde önemli bir yere sahiptir, ancak yalnızca az sayıda nüfus grubu dil engelleri nedeniyle marjinalleşmektedir. Bu analiz, etkili sosyal entegrasyon ve ekonomik kalkınma için dil politikalarının yerel bağlama ve kültürel özelliklere uyarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil homojenleşmesi, ulusal entegrasyon, dil politikası.

Кіріспе

Тілдік гомогенизация – бұл тілдік әртүрліліктің бірте-бірте азайып, ортақ тілдің қолданысы арқылы ұлттық бірлік пен бірегейлікті нығайта түсетін процесс. Жаһандану мен технологиялық прогресс жағдайында бұл құбылыс барған сайын күрделене түсуде. Тарихи оқиғалардың нәтижесіндегі жағдайға қоса халықаралық мәдени толқындардың ықпалы, көші-қон, бұқаралық ақпарат құралдары мен интернеттің дамуы белгілі бір тілдердің таралуына ықпал етіп, ел ішіндегі тілдік жағдайды түрлендіреді.

Ортақ тіл қоғамды топтастырудың қуатты құралы болғандықтан тілдік гомогенизация мемлекет құру процесінде шешуші рөл атқарады. Ортақ тіл ұлттық бірегейлікті нығайтуға, коммуникация мен әлеуметтік интеграцияны жақсартуға көмектеседі, бұл өз кезегінде экономикалық даму мен саяси тұрақтылыққа оң әсер етеді.

Бұл мақалада әртүрлі елдер мен аймақтардағы лингвистикалық гомогенизацияға салыстырмалы талдау жасалады. Тілдік кедергілерді азайту арқылы біртұтас ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға және коммуникацияны жақсартуға ықпал ететін негізгі жолдар мен тетіктерді қарастырамыз. Біз сондай-ақ бұл процестің мәдени алмасу мен әлеуметтік интеграциялық оң салдарын талдаймыз. Бұл аспектілерді түсіну тілдік әртүрлілік сақталған және жаһандық өзгерістер жағдайында өркендейтін үйлесімді қоғам құруға бағытталған стратегияларды әзірлеу үшін маңызды.

Тақырыптың ғылыми және практикалық маңызына келсек, лингвистикалық гомогенизациядан туындаған мәдени трансформация процестерін үдетуге ықпал етеді. Бұл әлемнің әртүрлі аймақтарындағы ұлттық-мәдени бірегейліктің қалыптасу тетіктерін салыстыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге осы бағыттағы тәжірибелерді талдауда, яғни

Қытай, Индонезия, Балтық елдері сияқты елдердегі тілдік гомогенизацияның мысалдарын қарастырумен қатар басқа контексттерде қолдануға болатын үздік стратегиялар мен тәсілдерді анықтауға мүмкіндік береді. Саяси және әлеуметтік мақсаттағы қолданысы жағынан мақалада келтірілген жағдайлар тілдік гомогенизацияны ұлттық даму стратегияларымен байланыстыруға ұсыныстар әзірлеуге көмектеседі. Сонымен бірге, әлеуметтік лингвистика, мәдени антропология және саясаттану салаларындағы теориялық және практикалық зерттеулерді әрі қарай талқылау үшін жаңа деректер мен перспективалар береді. Әлеуметтік-мәдени маңызы жағынан тілдік гомогенизация этникалық айырмашылықтарды жеңуге және мәдени бірлікті нығайтуға көмектесетін жалпы мәдени және ұлттық бірегейліктің қалыптасуына ықпал етеді. Біртұтас тілді насихаттау қазіргі заманның өзгерістері мен сын-қатерлеріне бейімделе алатын бірегей мәдени парадигмаларды құра отырып, дәстүрлі мәдени элементтерді заманауи элементтермен біріктіруге мүмкіндік береді.

Тілді гомогенизациялау тақырыбын таңдау оның қазіргі қоғам үшін өзектілігі мен маңыздылығына байланысты. Тілдік гомогенизация – мемлекет құруға, әлеуметтік интеграцияға, экономикалық дамуға және мәдени трансформацияға ықпал ететін қуатты құрал. Бұл тақырыпты зерттеу лингвистика, мәдени антропология және әлеуметтік саясат салаларында жұмыс істейтін саясаткерлерге, зерттеушілер мен практиктерге құнды түсініктер мен ұсыныстар береді.

Тілдік гомогенизацияны және оның мәдени парадигмалардың ауысуына әсерін зерттеу бірқатар мәселелер мен қиындықтарға байланысты күрделі міндет болып табылады. Бұл мәселелерді терең және объективті талдау үшін ескеру қажет, бұл тілдік гомогенизация процесін және оның салдарын неғұрлым толық түсінуге мүмкіндік береді. Ескеретін жағдайлардың бірі контексттер мен сценарийлердің әртүрлілігі, яғни әрбір елдің немесе аймақтың өзіне тән тарихи, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктері жалпыға бірдей ортақ қорытындылар мен ұсыныстар жасауда қиындық тудырады. Мысалы, Қытайдағы лингвистикалық гомогенизация саясаты Еуропадағы немесе Африкадағы ұқсас процестерден айтарлықтай ерекшеленеді. Талдаудың күрделілігі саяси жүйе, экономикалық даму деңгейі, халықтың этникалық және мәдени әралуандылығы сияқты тілдік гомогенизация процесіне әсер ететін көптеген факторларды есепке алу қажеттілігінде жатыр. Сонымен бірге тілдік гомогенизацияға қарсылық кейбір мемлекеттердегі жергілікті қауымдастықтар, яғни сол жерлердің байырғы тұрғындары саналатын автохтонды этникалық топтар тарапынан туындауы мүмкін. Ондай жергілікті этностардың құқықтары Халықаралық деңгейдегі адам құқықтарын қорғау ұйымдарының назарында болады («Біріккен Ұлттар Ұйымының байырғы халықтардың құқықтары туралы декларациясы | Инклюзивті әлеуметтік даму бөлімі (DISD)). Сонымен қатар академиялық ортаның да қызу талқысы мен сынына төтеп беру үшін нақты осы тіл, мәдениет мәселелерінде жергілікті тарихи контекст тұрғысынан қарауды қажет етеді. Мысалы, 2014 жылы жарық көрген Барбара Келлнер-Хейнкеле және Джейкоб М. Ландаудың «Қазіргі Орталық Азиядағы тіл саясаты: ұлттық және этникалық сәйкестілік және кеңестік мұра» еңбегіне қатысты Чарльз Уеллердің пікірінде де осы ой айтылған, яғни аталған еңбектегі Орталық Азиядағы этникалық азшылықтардың құқықтарының тапталуы туралы сөз қозғамас бұрын бұл аймақтарға ол топтардың қашан және қалай қоныс аударғанын ескерудің постколониялық кеңестікте маңызы зор екендігі атап көрсетілген (Уеллер, 2014). Сондықтан, осы мақалада әлемдік тәжірибелерді қарастыру үшін іріктеу жасалғанда мемлекеттердің тарихи өткеніне назар аударылып, үш түрлі контекстен, яғни отар ел болмаған Қытай, отаршылдықтан кейінгі Индонезия, посткеңестік кеңестіктегі Балтық елдері әдейі таңдап алынды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Бұл мақалада Қытай, Индонезия және Балтық елдерінің (Латвия, Литва, Эстония) тілдік гомогенизация және ұлттық интеграция саясаты салыстырмалы талдау әдісімен

зерттеледі. Әр елдің тарихи және мәдени контекстіне қарамастан, тіл саясатының ұқсас механизмдері анықталады, соның ішінде заңнамалық шаралар мен білім беру бағдарламалары арқылы мемлекеттік тілді нығайту әрекеттері. Алайда, әр елдің тәсілдері мен нәтижелерінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалады. Қытайдағы тілдік саясат аймақтық айырмашылықтарды жою және этникалық азшылықтарды ассимиляциялау мақсатында құрылса, Индонезияның тілдік саясаты көпұлтты қоғамды бейтарап индонезиялық тіл арқылы біріктіруге бағытталған. Балтық елдері кеңестік кезеңнен кейін ұлттық тілдерді қалпына келтіруде күрделі мәселелермен бетпе-бет келді. Салыстырмалы талдау арқылы осы үш елдегі тіл саясатының ерекшеліктері мен этникалық азшылықтардың түрлі реакцияларын түсінуге болады, бұл өз кезегінде әр елдегі әлеуметтік интеграция мен экономикалық мүмкіндіктердің дамуына әсер етті.

Әдеби шолу

Конструктивизм пайда болғанға дейін мәдени антропологтар ассимиляция және аккумуляция призмасы арқылы ұлттық гомогенизация процестерін зерттеп, сипаттады. Бұл концепциялар мигранттар қауымдастығында тілдің ауысуы қалай болатынын түсіндіру үшін теориялық негіз ретінде қолданылды. Бенедикт Андерсон «елестетілген қауымдастықтар» конструктивистік теориясы аясында ұлттық біртектілікті нығайту әдістерін қарастырды. Ол ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың негізгі факторлары ретінде баспасөзді, оқу-ағарту жүйелерін және әскери мекемелерді анықтады. Діни бірегейлік әлсіреп, капиталистік экономика дамыған қоғамда таңғы газет оқу қауымдық рәсімге айналды. Андерсон бұл рәсім оқырмандар арасында ортақ қауымдастықты субъективті қабылдауға ықпал етіп, тілдің стандартталуына ықпал ететінін байқады. Сол сияқты мектеп бағдарламасын стандарттау мәселесін көтерді. Андерсон концепциясы бойынша оқырмандар мен әдеби тілдің өсуі, коммуникациялық желілердің кеңеюі, урбанизация және интеграцияланған білім беру жүйесін құру сияқты табиғи процестердің әсерінен қалыптасатын ұлттық біртектілікті білдіреді (Андерсон, 2006).

Геллнер индустриализациялану мәдени стандарттауға негіз болады және ұлтшылдық дегеніміз жай ғана кез келген айла-шарғы немесе идеологияның нәтижесі емес, ол қоғам мен экономикадағы өзгерістерді көрсететін органикалық құбылыс екенін айтты. Индустриализация жаңа әлеуметтік мүдделер мен қажеттіліктерді тудырады, ал өнеркәсіптің қалыпты жұмыс істеуі үшін мәдени стандарттау қажет, оған тек мемлекет қолдау көрсететін жаппай білім беру арқылы қол жеткізуге болады. Бұған жауап ретінде тұрақты азшылықтар өз тілі мен мәдениетін «жоғары мәдениет» стандартына айналдыруға ұмтылып, өздерінің ұлтшылдығын дамыта алады (Геллнер, 1983).

Хобсбаум көптеген қоғамдарда бірнеше тілдер мен мәдениеттердің бірге болуы тарихи норма болғанын мойындайды. Ол қарапайым азаматтар мемлекеттің ажырамас құрамдас бөлігіне айналған кезде лингвистикалық ұлтшылдық пен бірыңғай ұлттық тілді насихаттаудың маңызы зор екенін баса айтады (Хобсбаум, 1996).

Вестфал бойынша Ұлттық мемлекет ұғымы ұлттық бірегейлік идеясымен тығыз байланысты. Тіл ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, өйткені ол ұлт ішіндегі адамдарды біріктіретін біріктіруші фактор ретінде қызмет етеді. Оның үстіне «бір ұлт, бір тіл» идеологиясы көптеген ұлттық мемлекеттерде ұлттық бірегейлік туралы пікірталастардың өзегі болып табылады. Бұл идеология ұлт тілі біртұтас болмыс, тілдің стандартты әртүрлілігі ортақ тілмен теңестіріледі дегенді білдіреді. Тұтастай алғанда, ұлттық мемлекет тұжырымдамасы ұлттық бірегейлік құрылатын және сақталатын саяси негізді қамтамасыз етеді, тіл көбінесе осы субъектілер ішінде ұлттық бірегейліктің маңызды белгісі ретінде қызмет етеді (Вестфал, 2021).

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Қытай

Қытайдағы тілді гомогенизациялау саясаты стандартты қытай тілі ретінде мандарин тілін жалпыластыру арқылы ұлттық бірлік пен мәдени бірегейлікті нығайтуға бағытталған стратегия негізінде іске асырылып келеді. Бұл саясаттың тарихы тереңде, яғни ортағасырлық әулеттер билік құрған кездегі «тоңвен» («tongwen») саясатынан бастау алады десе де болады. «Тоңвен» деп ертеректегі Қытайдағы тілдік әртүрлілік жағдайында елді тиімді басқару үшін бірнеше тілдерді немесе жазуларды қолдануға қатысты тіл саясатын айтады. «Тоңвен» терминін «ортақ жазу» немесе «бір жазу» деп аударуға болады және әртүрлі этникалық топтар арасындағы бірлік пен қарым-қатынасты нығайта отырып, оларды ана тілдерінде басқару тәжірибесі дегенді білдіреді (Gao, Moratto, 2024).

Цин әулеті кезінде «Тоңвен» саясаты бірлік пен әртүрлілікті теңестіруге, билеуші әулет бекіткен саяси, діни және моральдық ілімдерді ұстанып, әртүрлі этникалық топтарға өздерінің бірегей мәдени және тілдік дәстүрлерін сақтауға бағытталған тәсіл болды. Империялық Қытайдағы «Тоңвен» саясатының эволюциясы тілдік теңдікті нығайтуды, этникалық бірегейлікті сақтауды және көптілді қоғамды басқаруды жеңілдетуді мақсат етті (Gao, Moratto, 2024).

Қазіргі тілдерді басқару саясатының бастауы императорлық Қытайдың бүкіл тарихындағы «Тоңвен» саясатының эволюциясы мысалында Қытай императорлары тілдік әртүрлілікті басқару және тіл арқылы бірлікті нығайту үшін пайдаланған басқару стратегияларындағы сабақтастық мұрасында жатқанын көрсетеді.

XX ғасырдағы тарихи, саяси өзгерістер нәтижесінде, яғни 1949 жылы Қытай Халық Республикасы құрылғаннан кейін Мао Цзэдун үкіметі тілдік әртүрлілігі орасан зор елдің қарым-қатынасы мен басқаруын жақсарту үшін біртұтас ұлттық тіл құру қажеттілігін мойындады, дәлірек айтқанда 1955 жылы мандарин тілін Қытайдың ресми тілі деп бекіту тілдік гомогенизация жолындағы маңызды қадам болды.

Қытайдағы Путунхуа бағдарламасы әртүрлі диалектілер мен аймақтар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту, сауатсыздықпен күресу, ұлттық бірегейлікті атап өту, тілдік әртүрлілікті азайту және тілде кәсібилік стандарттарын орнату мақсатында ел ішінде мандарин тілін стандартты қарым-қатынас тілі ретінде қалыптастыруға бағытталды. Бұл мақсаттар мандарин тілін ортақ тіл ретінде қабылдау арқылы тілді стандарттау, қарым-қатынасты жақсарту және ұлттық бірлікті нығайтуға деген ұмтылысты көздеді.

Үкімет әртүрлі стратегиялар мен бастамалар арқылы путунхуаны Қытайда ұлттық тіл ретінде қолдануға ықпал етті. 1955 жылдың қарашасынан Путунхуа бағдарламасының ашылуын жариялауды елдің маңызды бұқаралық ақпарат құралдары *ұлттық науқанға* айналдырды. Бұл қоғамдық насихат жұмыстары хабардарлықты арттыруды және тіл реформасына қолдау көрсетуді көздеді (Rubin et al., 1977).

Мұғалімдердің біліктілігін арттырудың маңыздылығы алға қойылып, Білім министрлігі қытай тілі курстарының барлық мұғалімдерінен 1956 жылдың күзгі тоқсанынан бастап біріншіден жетінші сыныпқа дейін оқу құралы ретінде Путунхуаны пайдалануды талап ететін директивалар шығарды (Rubin et al., 1977). Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға баса назар аудару мектептерде аталған бағдарламаны тиімді енгізуді қамтамасыз етуді көздеді.

Тұтастай алғанда, үкіметтің путунхуаны ұлттық тіл ретінде насихаттауы қоғамдық науқандардың, мұғалімдерді оқыту бастамаларының, бұқаралық ақпарат құралдарының жариялылығының және ұлттық бірлік пен бірегейлік үшін Путунхуа символдық маңыздылығын алға тартты.

Халықтың көп бөлігі, әсіресе, ауылдық жерлерде функционалдық сауатсыз болғандықтан аталған бағдарлама әрі сауатсыздықпен күрес бағытында да іске асырылды (Rubin et al., 1977). Ұлттық бірегейліктің символы ретіндегі путунхуаны меңгеруді *жоғары білімділіктің белгісі* деп санап, барлық Қытай азаматтарының оны пайдалана алуының маңыздылығын алға тартқан саясат жүргізілді (Rubin et al., 1977). Сонымен бірге, бағдарлама мандарин тілін алға жылжыту арқылы әртүрлі аймақтар мен диалектілердегі

қытай тілінде сөйлейтіндер арасындағы түсіністікті жақсартуға тырысты. Тілдік әртүрлілікті жою мақсатында бағдарлама диалектілерге тәуелділікті азайтуды және тілдік әртүрлілікке байланысты бөлінетін аймақтық ерекшеліктерді жою арқылы ұлттық бірлік сезімін дамытуды көздеді.

Путунхуаны басқа қытай тілдерінде («диалектілер») сөйлейтін аймақтарда ауызша стандарт ретінде тарату міндеті Қытай Халық Республикасының 1982 жылғы Конституциясында бекітілген (Contributors to Wikimedia projects, 2024).

Қытай тілін бағалауды стандарттау алғаш 1986 жылы өткен ұлттық конференцияда ұсынылды және дайын стандарттар ретінде 1997 жылы желтоқсанда таратылды. Стандарттар оқу мен сөйлесу дағдысының алты деңгейінен тұрады. Стандарттар бойынша қытай тілін меңгеру сынағы хабар тарату қызметкерлері мен мұғалімдеріне талаптары жоғары ана қытай тілінде сөйлейтіндерге арналған (Лам, 2005).

Putonghua Proficiency Test немесе Putonghua Shuiping Qieshi (PSC) - қытай тілінде сөйлейтіндерге арналған стандартты қытай (мандарин) тілінде еркін сөйлеудің ресми сынағы – тест түрінде 1994 жылдың қазан айында Қытай Халық Республикасының Білім министрлігі, Бейжің Тіл және Мәдениет университетінің Қолданбалы тіл білімі институты және Баспа, басылым, радио, кино және теледидар мемлекеттік басқармасы әзірлеген (Wikipedia, 2023).

Тестілеуден өткен кандидаттарға Путунхуаның 1, 2 немесе 3 деңгейлерінде білімі туралы сертификат беріледі, олардың әрқайсысы А және В сыныптарына бөлінеді:

1. 1-А деңгейі (97% дұрыс) ұлттық және провинциялық радио және теледидар жүргізушілері үшін қажет.
2. 1-В деңгейін (дұрыс 92%) Солтүстік Қытайдағы қытай мұғалімдері талап етеді.
3. 2-А деңгейін (87% дұрыс) Оңтүстік Қытайдағы қытай мұғалімдері талап етеді.
4. 2-В деңгейі (дұрыс 80%) Қытайда басқа тілдерді үйретіп жатқан қытай тілі мұғалімдері үшін қажет.
5. 3-А деңгейі (70% дұрыс жауаптар)
6. Мемлекеттік қызметтегі лауазымдар үшін 3-В деңгейі (60% дұрыс) талап етіледі.

Бұған қоса, ана тілінде сөйлемейтіндер үшін тест жасалды. Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың мемлекеттік жетекші тобы Қытайдың ішінде және одан тыс жерде ана тілінде сөйлемейтіндерге қытай тілін үйретуді үйлестіру үшін әзірленген. 1988 жылы қытай тілін білу деңгейін анықтау үшін Ханю Шуйпин Каоши (HSK немесе Қытайдың қытай тілін меңгеру сынағы) деп аталатын ұлттық стандартталған тест құрылды (Лам, 2005).

Қытай тілі стандартталған ортақ тіл десек те аймақтық сипаттамаларға байланысты өзгерістер болады. Қытайдың әртүрлі аймақтарында стандартты мандарин тілінен өзгерек әртүрлі диалектілер мен акценттер бар. Бұл аймақтық нұсқалардың кейбірі стандартты мандаринге жақынырақ болуы мүмкін, ал басқаларында айтылуында, сөздік қорында және грамматикасында айтарлықтай айырмашылықтар болуы мүмкін. Мысалы, Шанхай мен Нинбоның айтылуында және сөздік қорында өзіндік ерекшеліктері бар, олар стандартты путунхуадан өзгеше. Жалпы, стандартты қытай тілі Қытайдың ресми тілі десек те бірақ елдің әртүрлі аймақтарында путунхуаның әртүрлі аймақтық сорттары қолданылуы мүмкін (Zhao, Liu, 2020).

Мұны айтып отырғанымыз, путунхуаның аймақтық өзгешеліктері оларға деген қатынасты аймақтың дамыған-дамымағандығымен байланысты қалыптастырғанын көруге болады. Мысалы, мандариннің аймақтық нұсқаларымен байланысты теріс стереотиптерді, соның ішінде нинболықтарды беймәлім және ескірген өмір салтымен, ал шанхайлықтарды менмендік пен сараңдықпен байланыстырады. Сондай-ақ олардың қолданатын нұсқаларымен қатар сыртқы түрі арасында байланыс бар, яғни шанхайлық акценті бар ер адамдар тартымсыз және гомосексуалист ретінде қабылдануы мүмкін, ал нинбо акценті барлар ұсқынсыздықпен байланысты болуы мүмкін. Бұл стереотиптер әлеуметтік-мәдени нанымдарды көрсетеді және олардың тілдік екпініне негізделген адамдардың қабылдауы

мен бағалауына әсер ете алады, Қытай қоғамындағы тұлға мен мәдениет туралы белгілі бір идеяларды қалыптастырады (Zhao, Liu, 2020). Демек, стандартты тілді қолданбаған адамның өзі стандартқа сай емес, яғни қалыпты емес деген адамды күнсыздандыратын стереотиптер бар .

Ethnologue мәліметтері бойынша Қытайда 281 тіл мен диалектілер бар екенін ескерсек бұл саясат тек синофондық тілдерді біртектілендіру үшін ғана емес, сонымен бірге перифериялық аймақтардағы этностық мәселелерді шешу үшін де тиімді саясат болды (Ethnologue).

Индонезия

Индонезия – халқының саны (272 249 000 адам) жағынан әлемнің төртінші мемлекеті, мұнда жергілікті халықтың 704 тілі бар. Солардың бірі – индонезиялық тілі – елдің ресми тілі. Ресми білім беруде оқыту тілі ретінде 4 жергілікті тіл қолданылады (Ethnologue).

Индонезияның тарихи жағдайында байырғы халықтардың болуы және олардың отаршыл державалармен қарым-қатынасы елдің мәдени ландшафты мен әлеуметтік-саяси динамикасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарды (Raaij, 2009).

Индонезияның тарихы ғасырлар бойы голландтардың отаршылдық билеуінде болды. Бұл кезеңде жергілікті халық отарлау, мәжбүрлі еңбек және мәдени езгіге ұшырады (Raaij, 2009). Отаршыл державалар жергілікті халыққа өз тілдерін, діндерін және әкімшілік жүйелерін таңып, салдарынан жергілікті мәдениеттер мен дәстүрлердің маргиналдануына әкелді.

Индонезия 300-ден астам түрлі этникалық топтар мен тілдері бар мәдени әртүрлілігімен танымал. Индонезияның байырғы халқы сыртқы әсерлерге қарамастан өздерінің ерекше дәстүрлерін, тілдерін және сенім жүйелерін сақтап қалды (Raaij, 2009). Бұл мәдени әртүрлілік Индонезияның байырғы мұрасының тұрақтылығы мен байлығының куәсі болып табылады.

Бахаса Индонезияны біріктіруші тіл ретінде таңдаған 1928 жылғы Жастар конгресіндегі жастардың серттесуі ел тарихындағы елеулі бетбұрыс болды. Ол кезде үш тіл қарастырылды: голланд, ява және малай. Голланд тілі отаршылдардың тілі болғандықтан, ұлттық бірлікке жарамсыз еді. Ява тілі өзінің таралуына қарамастан аймақтық болып қала берді. Ғасырлар бойы архипелагтың лингва франкасы болып келген малай тілі Бахаса Индонезияның, яғни индонезиялық тілдің негізі болды. Бұл таңдау оның тарихи рөлі мен үйренудегі жеңілдігіне байланысты болды.

Отаршылдық кезеңінде көп қолданылғанына қарамастан голланд тілін Индонезияның ұлттық тілі ретінде таңдау оның ағылшын және француз тілдері сияқты халықаралық деңгейінің болмауына байланысты болады. Ағылшын және француз тілдері айтарлықтай жаһандық әсері бар және әртүрлі салаларда, соның ішінде білім, ғылым, технология және дипломатияда кеңінен қолданылатын негізгі әлемдік тілдер болып саналады.

Малай тілін Индонезияның ұлттық тіл ретінде таңдау арқылы оның әр текті халқы үшін қол жетімді және инклюзивті қарым-қатынас құралы ретінде қызмет ете алатын тілді құруды мақсат етті, сонымен бірге оның мәдени тәуелсіздігін және ұлттық бірлікті нығайтты. Индонезияның ұлттық тілі жаһандық контексте тәуелсіз Индонезияның дамып келе жатқан лингвистикалық және коммуникативті талаптарына жақсырақ жауап бере алатын тілге сәйкестендіру туралы стратегиялық шешімді көрсетті.

Ява тілінің күрделілігі мен қиындығы оны Индонезияның ұлттық тілі ретінде таңдау туралы шешім қабылдаудың маңызды факторлары болды. Яван тілінде жасына және әлеуметтік санатына негізделген жеке лексикондары ерекше әлеуметтік регистрлерінің болуы оны бөгде адамдардың үйренуі мен тиімді пайдалануын қиындатады. Яван тілінің күрделі әлеуметтік нюанстары мен лингвистикалық қыр-сырлары ұлттық ауқымда кеңінен қабылдауға және тиімді қарым-қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін еді. Керісінше, малай тілі негізіндегі индонезиялық тілдің жеңілдетілген грамматикасы мен

лексикасы Индонезияның әртүрлі тұрғындары арасында инклюзивтілікті, ұлттық бірлікті және тиімді қарым-қатынасты ілгерілету үшін қол жетімді және икемді болды (Raaiuw, 2009).

Тәуелсіздік алған сәтте малай тілі Индонезия халқының 5% ғана ана тілі болған. Десе де ана тілінде сөйлеушілер салыстырмалы түрде аз болғанымен, ол архипелагтың көп бөлігінде лингва франка қызметін атқарды. Осы малай тілін таңдаудағы негізгі мақсат жергілікті түрлі этникалық топтар арасында нейтралды болғандығынан, яғни малай тілін туған тілі санайтындардың болмауы ол халықтың бірлігіне септігін тигізеді деген мақсатпен таңдалды. Ява тілінде сөйлеушілердің пайыздық үлесі көп болғанымен олардан бөлек этникалық топтар арасында шиеленіс тудырмау мақсатында жасалған бұл саясат тиімді болды. Осы тұрғыда түсіністік танытып малай тіліне жол берген ява халқының мұндай шешімін Б.Андерсон жоғары бағалады (Raaiuw, 2009).

Тәуелсіздік алғаннан кейін Индонезия ұлт құру процесіне кірісті, оның мақсаты жергілікті халықтың мәдени әртүрлілігін құрметтей отырып, біртұтас ұлттық бірегейлікті дамыту болды (Raaiuw, 2009). Индонезияның ұлттық тілін насихаттау архипелагқа шашыраңқы орналасқан әртүрлі этникалық топтар арасында бірлікті нығайтуда шешуші рөл атқарды. Индонезия үкіметі жергілікті қауымдастықтардың мәдени мұрасын мойындау және мерекелеу кезінде ұлттық бірлікті ілгерілету саясатын жүзеге асырды.

Қазіргі кезде Индонезия үкіметі ұлттық тілінің жұмысын жақсарту үшін әртүрлі стратегияларды жүзеге асыруда. Индонезия үкіметі тілді дамытуға және қолдау көрсетуге арналған ережелерді, заңдарды және нұсқауларды қамтитын жан-жақты тіл саясатының негізін құрды. Бұл саясат тілді жоспарлау мен жүзеге асыруға құрылымдық көзқарасты қамтамасыз етеді.

Білім және оқыту саласында Индонезиядағы мектептерде оқытудың негізгі тілі ретінде индонезиялық тіл қызмет етеді, бұл әртүрлі тілдік ортадан шыққан студенттер арасында бірлік пен қарым-қатынасқа ықпал етеді. Ұлттық тілдің оқу бағдарламасы Бахаса Индонезияда күнделікті өзара әрекеттесу үшін коммуникативтік дағдыларды дамытуға баса назар аударады. Сонымен қатар, тілді оқыту үшін жалпы тілді ұсыну және түсінуді жақсарту үшін аймақтық тілдерді пайдалануға мүмкіндік беру арқылы оқу процесін қолдайды. Оның білім берудегі рөлі әртүрлі қауымдастықтар арасында интеграция мен бірлікке жәрдемдесу, ұлттық бірегейлік сезімін тәрбиелеуге бағытталған. Ұлттық тілін білген адамға кеңірек мансаптық перспективалар мен мүмкіндіктер ұсынылады (Simanjuntak, 2009).

Бұған қоса, Үкімет шетелдіктерге арналған Индонезия тілінің бағдарламасы (Bahasa Indonesia Bagi Penutur Asing, қысқартылған түрі ВІРА) сияқты бастамалар арқылы шетелдіктерге арналған Bahasa Indonesia білім беру бағдарламаларын әзірлеуге назар аударды. 1. Бұл бағдарламалар ана тілінде сөйлемейтіндердің тілді меңгеру деңгейін жақсартады және шетелде тілді үйренуге және қолдануға ықпал етеді (Juanda және басқ., 2022).

Құқықтық база жағынан қарайтын болсақ, Индонезия Республикасының № 24/2009 Заңы және № 57/2014 Үкімет қаулысы сияқты заңнама индонезиялық тілдің қызметін жақсарту және оны әртүрлі контексттерде тиімді пайдалануды қамтамасыз ету бойынша нұсқаулар береді.

Үкімет индонезиялық тілдің ұлттық тіл ретіндегі рөлін күшейту үшін Ұлттық тіл агенттігі (Badan Bahasa Nasional) және халықаралық ұйымдар сияқты мекемелермен ынтымақтасады (Juanda және басқ., 2022). Бұл серіктестіктер тілді зерттеуге, оқытуға және насихаттауға жәрдемдеседі.

Индонезиялық тіл өзінің халқын біртекті ете алмағанымен, оның бірлігін сақтауда, оны тұтастандыруда шешуші рөл атқарады. Тіл біртұтас ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға ықпал ететін этникалық және аймақтық ерекшеліктерді жеңудің маңызды құралы қызметін атқарады. Индонезиялық тілдің тарихи таңдауы және оны біріктіруші тіл

ретінде пайдалану Индонезияға оның әртүрлілігін сақтай отырып ұлттық бірлікті нығайтуға мүмкіндік береді.

Балтық елдері

Балтық елдеріндегі посткеңестік трансформация көбінесе тіл саласын «ұлттандыру» деп аталатын процесті қамтыды. Термин бұл елдердің бұрын басым болған орыс тілінен айырмашылығы, литва, эстон және латыш сияқты титулдық тілдерін нығайтуға бағытталған күш-жігерін көрсетеді.

Кеңес Одағы кезінде орыс тілі лингва франка ретінде таратылды және әртүрлі салаларда, соның ішінде білім беру, мемлекеттік және экономика салаларында артықшылыққа ие болды. Бұл асимметриялық қостілділікке әкелді, ондағы жалпы халық біртүрлі орыс тілінде сөйлейтін болып қала берді, ал жергілікті халық орыс тілін әртүрлі дәрежеде қабылдады. Кеңес Одағы ыдырағаннан бері Балтық жағалауы елдері өздерінің ұлттық ерекшеліктерін танытуға және өздерінің титулдық тілдерін тәуелсіздік пен мәдени мұраның нышаны ретінде насихаттауға ұмтылды. Бұл процесс белгілі бір контексте титулдық тілдерді қолдануды міндеттейтін тіл туралы заңдар сияқты реттеу шараларын да, осы тілдерді үйрену мен пайдалануды ынталандыратын істерді де қамтиды. Мысалы, Латвияда 1992 жылы тіл туралы заңға енгізілген түзетулер мемлекеттік және жеке сектордағы көптеген лауазымдар үшін латыш тілін білуді міндетті талап етті. Тілдік тестілеу және жоғары оқу орындарында оқытудың негізгі тілі ретінде латыш тіліне көшу де тіл саласын ұлттандырудағы маңызды қадамдар болды (Muiznieks, Rozenvalds, Birka, 2013).

Жалпы алғанда, Балтық жағалауы елдеріндегі лингвистикалық саланы посткеңестік «ұлттандыру» кеңестік ықпалдың нәтижесінде титулдық тілдердің позициясын нығайтуға, тілдік әртүрлілікті насихаттауға және ұлттық бірегейлікті нығайтуға бағытталған. Бұл процесс кеңестік кезеңнен кейін мәдени автономияны қалпына келтіру және Балтық жағалауының өзіндік ерекшелігін бекіту бойынша кеңірек күш-жігерді көрсетеді. Кеңес Одағындағы ассиметриялық қостілділік пен «натурализация» тарихи контексті Балтық жағалауы елдеріндегі орыс тілділердің этникалық және ұлттық ерекшеліктеріне тұрақты әсер етті. Бұл мұра орыс тілінде сөйлейтіндердің тарихи күш динамикасы мен тілдік теңсіздіктер контекстінде тиесілілік сезімін басқаратын күрделі ортаны жасады.

Балтық жағалауы елдеріндегі азаматтық саясаттағы айырмашылықтар орыстілді адамдардың бірегейлік сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Литваның кеңестік дәуіріндегі мигранттарды ертерек қосуға және азаматтық беруге деген көзқарасы елмен жақынырақ сәйкестендіруді ынталандырды. Керісінше, Эстония мен Латвияның лингвистикалық және мәдени азаматтық талаптарына баса назар аударуы бөтендік сезімін тудырды және Ресеймен, олардың туған жері ретінде жақынырақ сәйкестендіру үрдісін тудырды. Орыс тілді Балтық жағалауы елдерін Ресеймен аумақтық сәйкестендіру, олардың нақты тұрғылықты жеріне қарамастан, олардың тиістілік сезімінің трансұлттық сипатын көрсетеді. Бұл қос сәйкестендіру Балтық жағалауы елдерінде біртұтас ұлттық бірегейлікті нығайтуда қиындықтар туғызуы мүмкін.

Натурализация процестері сияқты интеграциялық бастамалар орыс тілінде сөйлейтіндер арасында тиесілілік сезімін дамытуда әртүрлі дәрежеде табысқа ие болды. Натурализация жылдамдығын жай ғана ұлғайту тарихи, мәдени және саяси факторлар әсер ететін сәйкестік пен тиесіліліктің тереңірек мәселелерін шеше алмайды. Балтық жағалауы елдерінде, әсіресе Эстония мен Латвияда кең таралған ұлттың этникалық ата-баба концепциясы, этнолингвистикалық терминдер тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, орыстілді адамдар үшін тиістілік сезімін одан әрі қиындатады. Этникалық сәйкестікке бұл баса назар аудару кеңірек ұлттық қауымдастық аясында толық интеграция мен әлеуметтік бірігуге кедергілер тудыруы мүмкін. Бұл факторлардың өзара әрекеттесуі посткеңестік Балтық елдеріндегі орыс тілділер арасындағы әлеуметтік бірігудің және тиесіліліктің күрделілігін көрсетеді. Осы көп қырлы міндеттерді шешу тарихи мұраларды,

азаматтық саясатты, аумақтық сәйкестіктерді, интеграциялық күш-жігерді және барлық тұрғындар үшін анағұрлым инклюзивті және ұйымшыл қоғам құруға көмектесетін ұлттың этникалық тұжырымдамаларын егжей-тегжейлі түсінуді талап етеді (Muiznieks, Rozenvalds, Birka, 2013).

Ұлт қалыптастыру аясындағы маңызды сегменттердің бірі ретіндегі жоғарғы білім беру саласындағы тіл саясатына қатысты айтар болсақ, 2006 жылдан бастап Эстония өзінің ұлттық саясатын жоғары білімнің халықаралық көрнекілігін, ашықтығын және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағыттады. Латвия мен Литва жоғары оқу орындарындағы тіл саясатын құруда ұлттық ерекшеліктерді қалыптастыруға мән беріп, ұлттық ресми тілдерді нығайтуға ерекше көңіл бөлді. Мазмұны жағынан Балтық елдеріндегі оқу бағдарламалары негізінен ресми ұлттық тілдегі бағдарламасы орыс немесе ағылшын тілдеріндегі біртүрлі оқу бағдарламасына сәйкес келеді. Латвияда орыс тілін оқыту бағдарламалары халықаралық бағытта емес, яғни жергілікті сұранысты көрсететін жергілікті орыс тілділерге бағытталған (Kaša, Mhamed, 2013).

Эстония 2015 жылға қарай шетелдік оқытушылар позицияларының студенттерді қабылдауға қатынасы бойынша нақты мақсаттарды қоя отырып, шетелдік студенттер мен оқытушылардың санын арттыруды мақсат етеді. Латвия мен Литва, ең алдымен, ЕО аясындағы академиялық ынтымақтастыққа баса назар аударып, Балтық шекарасының шығысындағы елдерден студенттерді тартуға аз көңіл бөлді (Kaša, Mhamed, 2013).

Тілдің үстемдігі туралы айтар болсақ, 2009 жылға қарай ағылшын тілі Балтық елдерінде халықаралық студенттердің ұтқырлығы мен академиялық ынтымақтастықтың басым тіліне айналды. Ағылшын тілі халықаралық студенттер арасындағы жаһандық бәсекелестік тілі ретінде танылып, жоғары білімді интернационалдандыру және еуропалықтандыру үрдісін көрсетеді (Kaša, Mhamed, 2013).

Балтық елдеріндегі жоғары оқу орындарындағы тіл саясаты туралы пікірталастарда мемлекеттік саясаткерлер мен университеттер арасындағы қарым-қатынас шиеленістермен және тілді басқаруға қатысты әртүрлі көзқарастармен сипатталады. Үкімет саясаткерлері университеттердегі тіл саясатының күн тәртібін белгілеуде орталық рөл атқарады, оларды тілді ұлттандыру бастамаларының серіктестері ретінде қарастырады. Дегенмен, мемлекет пен академияның тікелей ынтымақтастығы жоқ, пікірталас идеологиялық күрес пен университеттердің автономиясына қатысты әртүрлі пікірлерді және тілді басқаруға мемлекеттің араласу қажеттілігін көрсетеді (Bulajeva, Hogan-Brun: 2014).

Тіл саясатының белсенді агенттері саясат процесінде бастама, қатысу, ықпал ету, араласу және жүзеге асыру кезеңдерінде агенттіктерді жүзеге асырады. Олар тіл проблемаларын анықтауға, саяси талқылауларға қатысуға, саяси бағыттарға әсер етуге, саяси шешімдерге араласуға және жоғары оқу орындарының лингвистикалық ландшафтын қалыптастыру үшін тіл саясатын жүзеге асыруға қатысады (Bulajeva, Hogan-Brun: 2014).

Балтық елдеріндегі тіл саясаты туралы пікірталасқа қатысушылар арасындағы негізгі пікір қайшылықтары университеттердің автономиясына қарсы мемлекеттің араласуы, ұлттық тілдерге қауіп төнуі, академиялық ортадағы ағылшын және орыс тілдерінің рөлі, ұзақ мерзімді реформаның мақсаттары, сондай-ақ мемлекеттің әлеуетіне қатысты мәселелер төңірегінде өрбиді. Бұл айырмашылықтар мемлекеттік тіл бастамаларын университет автономиясымен теңестіру, тілді қолдау тетіктерін қарастыру және академиялық мекемелердегі тіл саясатының практикалық салдарын бағалаудағы қиындықтарды көрсетеді (Bulajeva, Hogan-Brun: 2014).

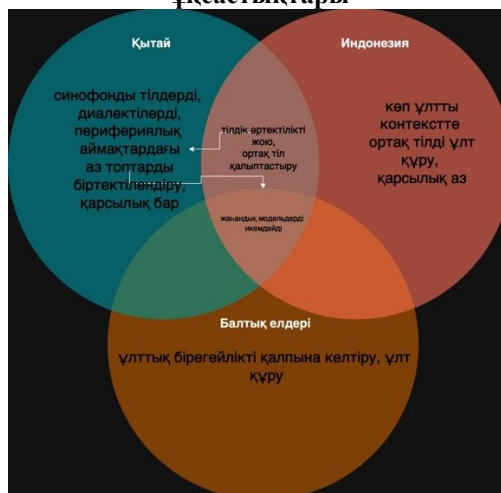
1 кесте. Қытай, Индонезия және Балтық елдерінің мысалдары негізіндегі тіл саясаты және оның әлеуметтік интеграция мен экономикалық мүмкіндіктерге әсері

	Қытай	Индонезия	Балтық елдері
<i>Тарихи-мәдени контекст</i>			

Тарихи алғышарттар	Мандарин диалектісін (мандарин) насихаттау саясаты XX ғасырдың басында басталды, бірақ 1949 жылы Қытай Халық Республикасы құрылғаннан кейін белсенді түрде жүзеге асырыла бастады. Бұл біртұтас ұлттық бірегейлікті құру және аймақтық айырмашылықтарды еңсеру үшін қажет болды	1945 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін Индонезия көптеген этникалық топтарды біріктіру үшін малай тілінің негізіндегі Индонезия тілін ұлттық тіл ретінде таңдады. Индонезия тілі малай тіліне негізделіп таңдалуының себебі негізінен оның бейтараптығы мен үйренуге жеңілдігі үшін болған	1991 жылы КСРО-дан тәуелсіздік алғаннан кейін Латвия, Литва және Эстония өздерінің ұлттық тілдерін мәдени бірегейлік пен ұлттық егемендікті қалпына келтіру құралы ретінде белсенді түрде насихаттай бастады
Тілдің мәдени маңыздылығы	Мандарин тілі тарихи рөлі мен ресми құжаттамада қолданылуына байланысты негізгі тіл ретінде таңдалды	Индонезиялық тіл этносаралық қатынас құралы ретінде қызмет етеді және ұлттық бірегейлікте басты рөл атқарады. Дегенмен, әртүрлі этникалық топтар үшін маңызды мәдени мәнге ие 700-ден астам жергілікті тіл бар	Кеңестік кезеңде орыстандыруға ұшыраған латыш, литва және эстон тілдері сол жердің жергілікті халықтарының мәдени ерекшелігін және тарихи жадын сақтау үшін маңызды болды
Тілдік тәжірибелер	Мандарин оқу орындарында, мемлекеттік органдарда, бұқаралық ақпарат құралдарында және жұмыс орнында кеңінен қолданылады. Мемлекеттік бағдарламалар балабақшадан бастап барлық азаматтардың мандарин тілін меңгеру деңгейін арттыруға бағытталған	Индонезиялық тіл мектептерде, университеттерде, мемлекеттік мекемелерде және жұмыс орнында, білім беру бағдарламалары, соның ішінде бастауыш мектептен бастап білім берудің барлық деңгейінде жалғасады	Латыш, литва және эстон тілдері оқу және мемлекеттік мекемелерде, сондай-ақ ресми құжаттарда қолданылады. Білім беру бағдарламалары барлық азаматтардың ұлттық тілдерді жоғары деңгейде меңгеруін қамтамасыз етуге бағытталған
<i>Тіл идеологиясы</i>			
Ұлттық бірегейлік	Путунхуа ұлттық бірлік пен бірегейліктің символы ретінде насихатталады. Путунхуа тілін білу әлеуметтік интеграция мен экономикалық мүмкіндіктерге ықпал етеді деп дәріптеледі	Индонезиялық тіл көп ұлтты халықты біріктіру және жалпы ұлттық бірегейлікті құру құралы ретінде қарастырылады. Тіл этностар арасында бейтарап және үйренуге оңай деп насихатталады, бұл оны жеңіл қабылдауға ықпал етеді	Латыш, литва және эстон тілдері ұлттық егемендік пен мәдени бірегейліктің нышандары болып табылады. Бұл тілдерді қалпына келтіру және насихаттау орыстандыруға қарсы тұрудың маңызды элементі ретінде қарастырылады
Этникалық азшылықтардың реакциясы	Тибет халқы мен ұйғырлар лингвистикалық гомогенизацияға қарсылық білдіреді, мұны өздерінің мәдени бірегейлігі мен тәуелсіздігіне қауіп төндіреді деп санайды	Индонезия тілі бейтарап тіл ретінде қабылдануына қарсылық аз болды, бірақ әлі де жергілікті тілдер мен мәдениеттерді қолдау қажеттілігі бар	Орыс тілді халық тілдік және әлеуметтік кедергілерге байланысты интеграцияда қиындықтарды бастан кешіреді
<i>Тілдерді басқару</i>			

Заңнама	Қытай Конституциясы мандарин тілін ұлттық тіл ретінде бекітеді. Заңдар мен ережелер ресми құжаттамада, білім беруде және бұқаралық ақпарат құралдарында мандарин тілін пайдалануды талап етеді.	Индонезия тілі Конституциясында ұлттық тіл ретінде бекітілген. Заңдар оны мемлекеттік органдар мен оқу орындарында қолдануды талап етеді.	Латвияда, Литвада және Эстонияда ұлттық тілдер жалғыз ресми тіл ретінде Конституцияларда бекітілген. Заңдар ресми іс-қағаздар мен мемлекеттік басқаруда мемлекеттік тілдің қолданылуын талап етеді.
Білім беру саясаты	Путунхуа мектептерде оқытылады және университетке түсу және мемлекеттік жұмыс орындарына түсу үшін біліктілік сынақтары міндетті болып табылады	Барлық оқу орындары Индонезия тілінде сабақ беруі керек және бұл тілді үйрену барлық азаматтар үшін міндетті	Білім беру жүйесі ұлттық тілдерде оқытуға бағытталған
<i>Әлеуметтік және экономикалық салдары</i>			
Әлеуметтік интеграция	Путунхуаны алға жылжыту саясаты халықтың көпшілігінің әлеуметтік интеграциясына ықпал етеді, бірақ мұны олардың мәдени болмысына қауіп төндіретін этникалық азшылықтар арасында қарсылық тудырады	Индонезиялық тіл ұлттық интеграцияға ықпал етеді және әртүрлі этникалық топтар арасында көпір қызметін атқарады. Дегенмен, жергілікті тілдер мен мәдени дәстүрлерді сақтауда проблемалар бар	Ұлттық тілдерді насихаттау мәдени бірегейлік пен ұлттық егемендікті қалпына келтіруге ықпал етеді. Алайда, бұл орыстілді тұрғындардың интеграциялануында және мемлекеттік қызметтерге қол жеткізуде қиындықтар туғызады
Экономикалық мүмкіндіктер	Путунхуаны білу еңбек нарығы мен білім беруді қоса алғанда, кең экономикалық мүмкіндіктерге жол ашады.	Индонезия тілін білу білім мен еңбек нарығына қол жеткізу үшін өте маңызды. Бұл экономикалық интеграцияға ықпал етеді, бірақ ұлттық тілді білмейтіндер үшін қиындықтар туғызады.	Мемлекеттік қызметтерге және еңбек нарығына қол жеткізу үшін ұлттық тілдерді білу қажет. Орыс тілді азаматтар ұлттық тілдерді жеткіліксіз білуге байланысты экономикалық кедергілерге жиі ұшырайды.

1-сурет. Қытай, Индонезия және Балтық елдеріндегі тіл саясатының айырмашылықтары мен ұқсастықтары

Қытайдың тілді гомогенизациялау саясаты Индонезияға ұқсас, мұнда ұлттық тіл әртүрлі этникалық топтарды біріктіру үшін қолданылады. Алайда Қытайда этникалық азшылықтардың қарсылығы күштірек.

Қытай, Индонезия, Балтық елдері де тілді біртектілендірудің жаһандық үлгілерінің элементтерін пайдаланады, оларды өзінің ұлттық жағдайларына бейімдейді, бірақ Балтық елдері тарихи контекст пен ұлттық бірегейлікті қалпына келтіру қажеттілігін ескереді.

Балтық елдерінің ұлттық тілдерді насихаттау саясаты басқа посткеңестік елдердің саясатына ұқсас. Дегенмен, Балтық жағалауы елдерінде орыстілді халықты біріктіруге қатаңырақ көзқарас бар.

Қорытынды

Тілдік гомогенизация саясаты ұлттық интеграция мен мәдени бірегейлікті нығайтуға бағытталған мемлекеттік саясаттың маңызды аспектісі болып табылады. Бұл мақалада Қытай, Индонезия және Балтық жағалауы елдерінің (Латвия, Литва, Эстония) лингвистикалық гомогенизация механизмдерін пайдалану саясаты қарастырылады. Әртүрлі тарихи және мәдени контексттерге қарамастан, Қытай, Индонезия және Балтық елдері лингвистикалық гомогенизация мен ұлттық интеграцияға қол жеткізу үшін ұқсас механизмдерді пайдаланады. Бұл тетіктерге мемлекеттік тілді насихаттауға бағытталған заңнамалық шаралар, білім беру бағдарламалары мен бастамалар жатады. Дегенмен, тәсілдер мен нәтижелердегі айырмашылықтар бұл елдердегі әлеуметтік-экономикалық интеграция процестеріне айтарлықтай әсер етеді.

Үш жағдайда да мемлекеттік тіл Конституциялар мен заңнамалық актілерде бекітілген. Бұл мемлекеттік тілдің мемлекеттік саясат пен ұлттық бірегейлік үшін маңыздылығын көрсетеді.

Аталған елдерде мемлекеттік тілді міндетті түрде оқыту бастауыш мектептен бастап, жоғары оқу орындарында жалғасады. Жоғары оқу орындарына түсу және мемлекеттік қызметке орналасу үшін мемлекеттік тілді білу тестілері міндетті болып табылады. Барлық елдер тіл саясатын әлеуметтік интеграцияға жәрдемдесу, ұлттық бірегейлікті нығайту және мәдени айырмашылықтарды азайту үшін пайдаланады. Ұлттық тіл түрлі этностар арасындағы дәнекер қызметін атқарып, біртұтас ұлттық қауымдастықтың құрылуына ықпал етеді.

Алайда, әр ел осы бағыттағы өзінің алдына қойған мақсаттары жағынан ерекшеленеді. Қытайдың тіл саясаты аймақтық қайшылықтарды жеңуді және тибет пен ұйғыр сияқты этникалық азшылықтарды ассимиляциялауды көздейді. Тарихи тұрғыдан Қытай біртұтас мәдени және саяси кеңістік құруға ұмтылды. Индонезия болса көптеген этникалық топтар арасында ортақ ұлттық бірегейлікті құруды көздейді. Ортақ тіл ретінде индонезиялық тіл бейтараптығы мен қарапайымдылығы үшін таңдалды, бұл оны қабылдауды жеңілдетті.

Балтық елдерінің саясаты КСРО-дағы орыстандыру кезеңінен кейін ұлттық тілдерді қалпына келтіруге және нығайтуға бағытталған. Ұлттық тілдерді насихаттау ұлттық егемендік пен мәдени бірегейлік үшін күреспен байланысты. Бұл елдерде ұлттық тілді білу кең экономикалық мүмкіндіктерге жол ашады, ал тілді білмейтіндер маргинал топқа айналып, өз ана тілдерін оқшауланған қауым арасында ғана қолданады.

Осылайша, тілдік біртектілендірудің ұқсас механизмдеріне қарамастан, тарихи контексттегі айырмашылықтар, этникалық азшылықтардың реакциялары және экономикалық аспектілер әр елдің тіл саясатын ілгерілетудегі бірегей ерекшеліктерін анықтайды. Бұл үйлесімді әлеуметтік интеграция мен экономикалық дамуды қамтамасыз ету үшін тіл саясатын әзірлеу және жүзеге асыру кезінде жергілікті жағдайлар мен мәдени ерекшеліктерді ескеру қажеттігін көрсетеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso. – 240.

Bulajeva, T., & Hogan-Brun, G. (2014). Internationalisation of higher education and nation building: Resolving language policy dilemmas in Lithuania. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(4), 318–331.

Contributors to Wikimedia projects. Путунхуа. [Электронды ресурс] – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%83%D0%BD%D1%85%D1%83%D0%B0#cite_note-chinadaily-5

Gao, Y., & Moratto, R. (2024). Language and translation policies in China's multilingual governance: A study of the early and mid-Qing dynasty. *Language Policy*, 23, 169–192.

Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press. – 208.

Hobsbawm, E. (1996). Language, culture, and national identity. *Social Research*, 63(4), 1065–1080.

Juanda, Z., Pangesti, W., & Cintya, N. I. (2022). Indonesia language policies on colonial and postcolonial: Improving the function of Indonesian language. The 4th International Conference on Technology, Education, and Sciences. The Institute of Research and Community Service, Universitas Sarjanawiyata Tamansiswa, Yogyakarta, Indonesia, 93–107.

Kaša, R., & Mohamed, A. A. S. (2013). Language policy and the internationalization of higher education in the Baltic countries. European Education, 45(2), 28–50.

Lam, A. S. L. (2005). *Language education in China: Policy and experience from 1949*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Muiznieks, N., Rozenvalds, J., & Birka, I. (2013). Ethnicity and social cohesion in the post-Soviet Baltic states. *Patterns of Prejudice*, 47(3), 288–308.

Paauw, S. (2009). One land, one nation, one language: An analysis of Indonesia's national language policy. University of Rochester Working Papers in the Language Sciences, 5(1), 2–16.

Rubin, J., Jernudd, B. H., DasGupta, J., Fishman, J. A., & Ferguson, C. A. (Eds.). (1977). *Language planning processes*. De Gruyter, Inc.

Simanjuntak, R. R. (2009). Bahasa Indonesia: Policy, implementation, and planning. *Journal Lingua Cultura*, 3(1), – 18.

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples | Division for Inclusive Social Development (DISD). (n.d.). [Электронды ресурс] – URL: <https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/united-nations-declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples>

Weller, R. C. (2014). Kellner-Heinkele, Barbara, and Jacob M. Landau. Language Politics in Contemporary Central Asia: National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy. London: I.B. Tauris, 2012. Journal of International and Global Studies, 5(2).

Westphal, M. (2021). *Nationalism and the Postcolonial*. BRILL. ProQuest Ebook Central.

Wikipedia contributors. Putonghua proficiency test. [Электронды ресурс] – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Putonghua_Proficiency_Test

Zhao, H., & Liu, H. (2020). (Standard) language ideology and regional Putonghua in Chinese social media: A view from Weibo. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(9), 882–896.

REFERENCES

Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso. https://librarysearch.kcl.ac.uk/permalink/44KCL_INST/14g2lq5/alma99617307109606881 [in English]

Bulajeva, T., & Hogan-Brun, G. (2014). Internationalisation of higher education and nation building: resolving language policy dilemmas in Lithuania. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(4), 318–331. <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.874431> [in English]

Contributors to Wikimedia projects. (2024, May 23). Путунхуа. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%83%D0%BD%D1%85%D1%83%D0%B0#cite_note-chinadaily-5 [in English]

Gao, Y., Moratto, R. Language and translation policies in China's multilingual governance: A study of the early and mid-Qing dynasty. *Lang Policy* 23, 169–192 (2024). <https://doi.org/10.1007/s10993-023-09684-1> [in English]

Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. Cornell University Press. [in English]

Hobsbawm, E. (1996). *Language, Culture, and National Identity*. *Social Research*, 63(4), 1065–1080. [in English]

- Juanda, Zamzani, Pangesti Wiedarti, Cintya Nurika Irma. (Year). Indonesia Language Policies on Colonial and Postcolonial: Improving the function of Indonesian language. Name of the Conference, Page Range. The 4th International Conference on Technology, Education, and Sciences. The Institute of Research and Community Service, Universitas Sarjanawiyata Tamansiswa, Yogyakarta, Indonesia. 8.11.2022, 93-107. [in English]
- Kaša, R., & Mhamed, A. A. S. (2013). Language Policy and the Internationalization of Higher Education in the Baltic Countries. *European Education*, 45(2), 28–50. <https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934450202> [in English]
- Lam, A. S. L. (2005). Language education in China: Policy and experience from 1949. Hong Kong: Hong Kong University Press. [in English]
- Muiznieks, N., Rozenvalds, J., & Birka, I. (2013). Ethnicity and social cohesion in the post-Soviet Baltic states. *Patterns of Prejudice*, 47(3), 288-308. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2013.812349> [in English]
- Paauw, S. (2009). One land, one nation, one language: An analysis of Indonesia's national language policy. In H. Lehnert-LeHouillier and A.B. Fine (Eds.), *University of Rochester Working Papers in the Language Sciences*, 5(1), 2-16. [in English]
- Rubin, J., Jernudd, B. H., DasGupta, J., Fishman, J. A., & Ferguson, C. A. (Eds.). (1977). *Language planning processes*. De Gruyter, Inc. [in English]
- Simanjuntak, R.R. (2009). Bahasa Indonesia: Policy, Implementation, and Planning. *Jurnal LINGUA CULTURA*, 3(1), 18. [in English]
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples | Division for Inclusive Social Development (DISD). (n.d.). Retrieved from <https://social.desa.un.org/issues/indigenous-peoples/united-nations-declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples> [in English]
- Weller, R. Charles (2014), "Kellner-Heinkele, Barbara and Jacob M. Landau. *Language Politics in Contemporary Central Asia: National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy*. London: I.B. Tauris, 2012.," [in English]
- Journal of International and Global Studies*, Vol. 5, No. 2 (Apr 2014). <https://digitalcommons.lindenwood.edu/jigs/vol5/iss2/19> [in English]
- Westphal, M. (2021). *Nationalism and the Postcolonial*, BRILL,. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/kcl/detail.action?docID=6707778> [in English]
- Wikipedia contributors. (2023, December 26). Putonghua proficiency test. [in English]
- Zhao, H., & Liu, H. (2020). (Standard) language ideology and regional Putonghua in Chinese social media: a view from Weibo. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(9), 882–896. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1814310> [in English]